

УДК 341.7

DOI <https://doi.org/10.24144/2788-6018.2025.03.3.46>

ЗМІЦНЕННЯ СУЧАСНОГО МІЖНАРОДНОГО ПРАВА ТА ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЙОГО ЕФЕКТИВНОСТІ: ВИКЛИКИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ

Карвацька С.Б.,*доктор юридичних наук, професор,
в.о. завідувача кафедри міжнародного права
та порівняльного правознавства
Чернівецького національного університету
імені Юрія Федьковича
ORCID: 0000-0001-9948-4866***Лабик А.Р.,***асистент кафедри міжнародного права
та порівняльного правознавства
Чернівецького національного університету
імені Юрія Федьковича
ORCID: 0009-0005-1376-6771*

Карвацька С.Б., Лабик А.Р. Зміцнення міжнародного права та забезпечення його ефективності: виклики та перспективи.

Стаття присвячена дослідженню викликів та перспектив зміцнення сучасного міжнародного права та забезпечення його ефективності. Проаналізовано, що ХХІ ст. ставить перед міжнародним правом як значні виклики, так і перспективи. Одним з основних викликів, є суперечність між принципом державного суверенітету та потребою в ефективному глобальному управлінні. Традиційне розуміння суверенітету все частіше ставиться під сумнів через зростаючий вплив недержавних акторів. Доведено, що ця напруженість посилилася з появою нових технологій, таких як кібервійна, які створюють нові загрози безпеці, з якими важко впоратися в рамках існуючого міжнародного права. Ще однією проблемою, з якою стикається міжнародне право, є відсутність механізмів дотримання та виконання. Проаналізовано, що на відміну від внутрішнього права, яке підтримується силою держави, міжнародне право значною мірою покладається на добровільне дотримання державами своїх зобов'язань, але держави часто безкарно нехтують своїми міжнародно-правовими зобов'язаннями, підриваючи довіру та ефективність міжнародної правової системи. Наголошено, що сучасне міжнародне право також стикається з низкою інших нагальних проблем у ХХІ ст., включаючи зростаючу загрозу тероризму і транснаціональної злочинності, розповсюдження зброї масового знищення і зростаючий вплив зміни клімату.

Доведено, що вирішення цих проблем вимагатиме узгоджених зусиль міжнародної спільноти щодо зміцнення та адаптації існуючої системи міжнародного права. Важливо також посилити механізми правозастосування міжнародного права – це може передбачати посилення ролі міжнародних організацій, таких як ООН та МКС, а також посилення співпраці та координації між державами для забезпечення дотримання міжнародно-правових зобов'язань. Наголошено, що існує потреба у більшій співпраці та координації між державами для вирішення спільних викликів та сприяння повазі до міжнародного права як - то, активізацію дипломатичних зусиль, розширення обміну інформацією та розвідувальними даними, а також розробку нових механізмів вирішення конфліктів і врегулювання спорів.

Ключові слова: міжнародне право, принципи міжнародного права, виклики міжнародного права, правозастосування та дотримання норм міжнародного права, міжнародно-правові зобов'язання, міжнародні інституції та механізми, міжнародне співробітництво.

Karvatska S.B., Labyk A.R. Strengthening international law and ensuring its effectiveness: challenges and prospects.

The article is devoted to the study of challenges and prospects for strengthening contemporary international law and ensuring its effectiveness. It is analysed that the 21st century poses both significant challenges and prospects for international law. One of the main challenges is the contradiction between the principle of state sovereignty and the need for effective global governance. The traditional

understanding of sovereignty is increasingly being questioned due to the growing influence of non-state actors. It is argued that this tension has been exacerbated by the emergence of new technologies, such as cyber warfare, which create new security threats that are difficult to address within the framework of existing international law. Another problem facing international law is the lack of enforcement mechanisms. It has been analysed that, unlike domestic law, which is backed by state power, international law relies heavily on voluntary compliance by states, but states often disregard their international legal obligations with impunity, undermining the trust and effectiveness of the international legal system. It is emphasised that contemporary international law also faces a number of other pressing challenges in the 21st century, including the growing threat of terrorism and transnational crime, the proliferation of weapons of mass destruction and the increasing impact of climate change.

It was argued that addressing these challenges will require concerted efforts by the international community to strengthen and adapt the existing international legal system. It is also important to strengthen the mechanisms for enforcing international law, which may involve strengthening the role of international organisations such as the UN and the ICC, as well as enhancing cooperation and coordination between states to ensure compliance with international legal obligations. It was emphasised that there is a need for greater cooperation and coordination between states to address common challenges and promote respect for international law, such as intensifying diplomatic efforts, expanding the exchange of information and intelligence, and developing new mechanisms for conflict resolution and dispute settlement.

Key words: international law, principles of international law, challenges to international law, law enforcement and compliance with international law, international legal obligations, international institutions and mechanisms, international cooperation.

Постановка проблеми. Цілі сталого розвитку 2015 року є прикладом визнання міжнародним співтовариством зміцнення «верховенства права» на міжнародному і національному рівнях в усіх сферах [1]. Але по завершенню першої чверті XXI ст. постає питання, чи виживе «ліберальний міжнародний порядок», встановлений після Другої світової війни. Тому «демократії середньої сили почали об'єднуватися і заохочуються до глобального лідерства в інтересах стабільного, заснованого на правилах міжнародного порядку» [2].

У XXI ст. міжнародне право стикається з численними викликами, які варіюються від традиційних питань, таких як суверенітет, до нових до нових загроз, таких як кібервійна та погіршення стану довкілля. Глобальне управління, з іншого боку, стосується колективного управління глобальними питаннями через міжнародну співпрацю та координацію. Хоча механізми глобального управління, такі як міжнародні організації та договори відіграють важливу роль у вирішенні транснаціональних викликів, вони часто вимагають від держав поступитися певною мірою суверенітету для того, щоби бути ефективними.

Окрім традиційних державних суб'єктів, недержавні суб'єкти, такі як транснаціональні корпорації, неурядові організації та терористичні групи відіграють все більш помітну роль на міжнародній арені. Їх зростаючий вплив становить значний виклик для сучасного міжнародного права, «оскільки міжнародне співтовариство намагається вирішити, як найкраще реагувати на дії цих недержавних акторів у рамках існуючої правової системи» [3].

Також збройні конфлікти негативно впливають на розвиток будь-якого суспільства та держави, і «ключова роль міжнародного права полягає у тому, що його норми обмежують право сторін конфлікту на вибір засобів і методів ведення війни, які можуть вбити мільйони людей у разі спроби їх застосування через технологічний і науковий розвиток, пов'язаний із виробництвом засобів ведення війни» [4, с. 803]. Варто визнати, що інколи міжнародне право вважають слабким або неефективним при вирішенні спорів або значних глобальних проблем, що може підірвати довіру до надійності та ефективності цієї нормативно-правової бази. Історія свідчить, що міжнародне право постійно еволюціонувало у відповідь на кризи і потрясіння, пристосовуючись до нової глобальної динаміки. Отже, сьогоденні виклики вимагають подібного переосмислення, а не відмови від цієї системи.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблематику зміцнення сучасного міжнародного права та забезпечення його ефективності досліджували такі вітчизняні науковці як М. Буроменський, А. Заєць (щодо розвитку міжнародного права у світі динамічних змін), Є. Стрельцова, Є. Стрельцов (щодо аналізу світопорядку у контексті міжнародної та національної регламентації), К. Мануїлова, Д. Гребенюк (питання викликів сучасного міжнародного права), О. Мартинюк, С. Гаврилюк (про роль міжнародного права у підтримці загального миру та безпеки). Варті уваги нові дослідження іноземних науковців: Х. Даалдер та М. Лінді Джеймс, Алі Ахмад Мустафа, Хасан Салам Абдулла, Муса Кавар Мохаммед, Абдуллахі Абдулкарім, Ідріс Гарба Муса Іво (щодо викликів та перспектив міжнародного права у XXI ст.).

Метою дослідження є аналіз проблем зміцнення сучасного міжнародного права та забезпечення його ефективності у контексті сучасних викликів та окреслених перспектив.

Виклад основного матеріалу. Суперечність між суверенітетом і глобальним управлінням становить значний виклик для міжнародного права, «оскільки держави намагаються знайти найкращий баланс між власними інтересами та колективним благом міжнародної спільноти» [3]. Важливим викликом, що стоїть перед міжнародним правом є питання правозастосування та дотримання. На відміну від внутрішнього права, яке підтримується силою держави, міжнародне право значною мірою покладається на добровільне дотримання державами своїх зобов'язань. У той час як міжнародна правова система включає механізми контролю за дотриманням і вирішенням суперечок, такі як Міжнародний суд ООН (МС ООН) та міжнародний арбітраж, ці механізми часто обмежені у своїй ефективності. Як наслідок, «держави можуть безкарно нехтувати своїми міжнародно-правовими зобов'язаннями безкарно, підживляючи довіру до міжнародної правової системи та її ефективності системи» [3].

Міжнародне право включає в себе різноманітні угоди, конвенції та звичаєве право на додаток до вердиктів, винесених різними трибуналами. Основна проблема, що виникає в результаті перетинання цих нормативних рамок, створює плутанину, ставлячи під сумнів те, як дотримуються міжнародно визнані закони, і, таким чином, викликаючи занепокоєння щодо їхньої легітимності. Експерти припускають, що більш комплексний підхід до цієї сфери покращить передбачуваність, тим самим підвищуючи узгодженість між нормативно-правовими актами [5, с. 24].

Сучасне міжнародне право також стикається з низкою інших нагальних проблем – зростаюча загроза тероризму і транснаціональної злочинності, розповсюдження зброї масового нищення розповсюдження зброї масового знищення та зростаючий вплив зміни клімату. Технологічний прогрес, особливо у сфері кіберпростору, становить ще один серйозний виклик для міжнародного права. Поширення кібервійни і кібертероризму «розмило межі між традиційними поняттями війни і миру, що ускладнює застосування існуючої міжнародно-правової бази до нових кіберзагроз; більше того, анонімний і децентралізований характер кіберпростору робить його кібератаки на конкретних суб'єктів, що ще більше ускладнює зусилля із забезпечення дотримання міжнародного права в цій сфері» [3].

Нарешті, екологічні виклики, такі як зміна клімату, вирубка лісів і забруднення, є ще одним нагальним питанням для сучасного міжнародного права. Ці виклики є транснаціональними за своєю природою, що вимагає скоординованих дій міжнародної спільноти для їх ефективного вирішення. Однак зусиллям з розробки та імплементації міжнародного екологічного права перешкоджають розбіжності між державами з таких питань, як розподіл ресурсів та обсяг їхніх юридичних зобов'язань; як наслідок, «міжнародне право є досить неефективним у вирішенні питань усунення першопричин деградації довкілля, що підкреслює необхідність посилення глобальної співпраці та координації у цій сфері» [3].

Ключовим є те, що «у міжнародному праві «не можна ігнорувати вказівки на дві складові верховенства права, що є спільними з його розумінням в національному праві, однак мають особливості в реалізації: перше – це вказівка на верховенство права як основу захисту прав людини, що має не лише національний, а й міжнародно-правовий вимір; друге – це визначена у Декларації тисячоліття ООН мета забезпечити правосуддя і верховенство права в міжнародних справах» [6, с. 24].

Міжнародні інституції, такі як Організація Об'єднаних Націй (ООН), Міжнародний суд ООН (МС ООН) та Міжнародний кримінальний суд (МКС), відіграють вирішальну роль у розвитку та забезпеченні дотримання міжнародного права. Зміцнення цих інституцій та підвищення їхньої ефективності має важливе значення для розвитку міжнародного права. ООН, зокрема, слугує наріжним каменем міжнародної правової системи, надаючи державам форум для переговорів та мирного вирішення спорів. Однак, здатність ООН забезпечувати дотримання міжнародного права часто ускладнюється політичними розбіжностями та браком ресурсів. Тому зусилля «з реформування та зміцнення ООН, включаючи збільшення фінансування та посилення повноважень Ради Безпеки, мають важливе значення для майбутнього міжнародного права» [3]. Аналогічно, міжнародні суди і трибунали, такі як МС ООН і МКС, відіграють життєво важливу роль у вирішенні спорів між державами і переслідуванні осіб за вчинення серйозних міжнародних злочинів. Однак, ці інституції також стикаються з проблемами, включаючи обмежену юрисдикцію та ресурси. Тому зусилля, спрямовані на розширення юрисдикції міжнародних судів, посилення співпраці між національними та міжнародними судами і забезпечення виконання їхніх рішень, мають важливе значення для зміцнення міжнародного права в XXI ст.

Технологічний прогрес, особливо в галузі комунікаційних та інформаційних технологій, має потенціал «революціонізувати» практику міжнародного права. Від використання супутникових знімків для моніторингу порушень прав людини до розробки механізмів вирішення спорів в режи-

мі онлайн, технології відкривають нові можливості для розвитку сучасного міжнародного права. Наприклад, «використання супутникових знімків та інших технологій дистанційного зондування дозволило правозахисним організаціям і міжнародним трибуналам документувати і розслідувати порушення прав людини по всьому світу» [3].

Виклики, що постають перед міжнародною спільнотою, включаючи зміну клімату, тероризм і розповсюдження зброї масового знищення, є глобальними за своєю природою і вимагають скоординованої міжнародної реакції. Характерно, що «у зв'язку з глобалізацією та вирішенням глобальних проблем, таких як кліматичні зміни, економічна стабільність, боротьба з тероризмом тощо, виникла потреба в ефективній глобальній системі управління» [7, с. 620]. Тому посилення глобального співробітництва та взаємодії має важливе значення для розвитку міжнародного права. Одним із прикладів успішної глобальної співпраці є Паризька угода про зміну клімату, яка була прийнята майже 200 країнами у 2015 р., яка є значним кроком вперед у міжнародних зусиллях щодо боротьби зі зміною клімату і демонструє потенціал для ефективної багатосторонньої співпраці.

Організації громадянського суспільства та неурядові організації (НУО) відіграють вирішальну роль у підвищенні обізнаності про міжнародне право та притягненні держав та інших суб'єктів до відповідальності за їхні дії. Тому розширення прав і можливостей громадянського суспільства та підтримка роботи НУО має важливе значення для розвитку сучасного міжнародного права. Такі НУО, як «Human Rights Watch, Amnesty International та Міжнародна комісія юристів, відіграють життєво важливу роль у моніторингу порушень прав людини, документуванні порушень міжнародного права» [3].

За останні роки виникло декілька міжнародних конфліктів, які стали перевіркою ефективності міжнародного права та його механізмів. Одним з таких конфліктів є криза в Сирії, яка призвела до широкомасштабних порушень прав людини та масової кризи біженців. Незважаючи на зусилля міжнародної спільноти, спрямовані на укладення мирної угоди, конфлікт залишається невирішеним, що «підкреслює обмеженість міжнародного права у вирішенні складних, затяжних конфліктів» [3]. У зарубіжних дослідженнях аналізують міжнародний спір між Україною та РФ щодо Криму, вказуючи, що «у 2014 р. РФ анексувала Крим; анексія була широко засуджена міжнародним співтовариством, і ГА ООН ухвалила резолюцію, яка визнала її незаконною згідно з міжнародним правом, і саме криза в Криму поставила під сумнів ефективність міжнародного права у запобіганні застосуванню сили державами та захисті суверенітету малих народів» [3]. Дослідники говорять про випадки, коли «міжнародні правові механізми були успішними у вирішенні конфліктів і сприянні миру, одним з таких прикладів називають мирну угоду між урядом Колумбії та Револьюційними збройними силами Колумбії (FARC), яка була підписана у 2016 р. після ніж п'ятидесятилітнього збройного конфлікту, і була визнана значним досягненням міжнародного права і моделлю для врегулювання конфліктів в інших частинах світу» [3].

Окрім конфліктів, міжнародне право також відіграє важливу роль у вирішенні широкого кола глобальних проблем, включаючи порушення прав людини, гуманітарні кризи та погіршення стану навколишнього середовища. Прикладом успішного міжнародного правового втручання є створення МКС у 2002 р., який став першим постійно діючим міжнародним судом, що має юрисдикцію переслідувати осіб за найтяжчі злочини за міжнародним правом, включаючи геноцид, воєнні злочини та злочини проти людяності. З моменту свого заснування «МКС розпочав розслідування кількох справ, зокрема щодо ситуації в Дарфурі (Судан) та конфлікту в Лівії, і видав ордери на арешт осіб, обвинувачених у скоєнні цих злочинів; однак, незважаючи на ці успіхи, МКС зіткнувся з критикою за свою упередженість і неефективність» [3].

Критика підживлює заклики до «перезавантаження» міжнародного права, що посилить його спроможність забезпечувати дотримання і більш ефективно вирішувати нові глобальні виклики. А перезавантаження міжнародного права позбавило б держави можливості використовувати правовий порядок як інструмент для легітимізації своїх порушень. Реформи міжнародного правопорядку «мають зруйнувати ці неправдиві наративи, не дозволяючи державам використовувати демонізацію міжнародного права для виправдання неправових дій» [8]. По-перше, критична потреба в переосмисленні міжнародного права полягає у подоланні парадоксальної тенденції, коли держави посиляються на його інститути і принципи для легітимізації своїх незаконних дій. Держави все частіше «використовують правову риторику, щоб видати порушення за дотримання норм, підриваючи норми, які вони, як вони стверджують, підтримують, і ще більше підриваючи довіру до системи» [8].

Іноземні фахівці, аналізуючи вторгнення РФ в Україну, наголошують, що «гуманітарні та процесуальні принципи міжнародного права використовуються РФ для маскування агресії, а це підкреслює тривожну закономірність: гнучкість міжнародного права дозволяє могутнім державам спотворювати його принципи, перетворюючи правові рамки на інструменти політичної експлуатації». Тому «оновлена система повинна надати пріоритет механізмам притягнення держав до відпові-

дальності за зловживання правовими підставами, гарантуючи, що дотримання міжнародного права вимірюється діями, а не риторикою» [8].

По-друге, «перезавантаження» міжнародного права повинно також враховувати властиві йому структурні та функціональні розбіжності з національними правовими системами, які підкріплюють уявлення про його неефективність у вирішенні глобальних проблем. Внутрішньодержавне право опирається на централізоване правозастосування через суди і відомства у вертикальній ієрархії, тоді як міжнародне право діє горизонтально і залежить від добровільного дотримання державами без наднаціонального органу, який би забезпечував примусове виконання рішень. Тому подолання цього розриву «вимагає посилення судової співпраці та створення ефективних механізмів виконання рішень, а посилення юрисдикції міжнародних судових органів може зменшити залежність від співпраці держав, яка часто затримує притягнення до відповідальності» [8]. Очевидно, що «повинен існувати необхідний зв'язок між положеннями міжнародного та національного права та їх складовими – якщо для такого «погодження» потрібна певна імплементація, то це повинні бути продумані організаційно-правові механізми; повинен існувати такий самий зв'язок «всередині» міжнародного права між його складовими компонентами, що так само стосується і національного права» [9, с. 521]. Важливо, щоби ці реформи зберігали добровільний характер міжнародного права, спираючись на досягнуті домовленості, а не на нав'язані ієрархії, забезпечуючи суверенітет і водночас сприяючи підзвітності.

По-третє, «перезавантаження» міжнародного права має використовувати глибоку економічну, політичну і технологічну взаємозалежність сучасної епохи, адже сьогодні «держави значною мірою покладаються на глобальну торгівлю, багатосторонні інституції та транснаціональні альянси для економічного зростання та геополітичного впливу, що робить їх більш вразливими до витрат, пов'язаних з ізоляцією» [8].

Висновки. XXI ст. ставить перед міжнародним правом як значні виклики, так і перспективи. Одним з основних викликів є суперечність між принципом державного суверенітету та потребою в ефективному глобальному управлінні. Традиційне розуміння суверенітету, яке підкреслює незалежність і автономію держав, все частіше ставиться під сумнів через зростаючий вплив недержавних акторів і взаємопов'язану природу сучасного глобалізованого світу. Ця напруженість посилилася з появою нових технологій, таких як кібервійна, що створюють нові загрози безпеці, з якими важко впоратися в рамках існуючого міжнародного права. Ще однією проблемою, з якою стикається міжнародне право, є відсутність механізмів дотримання та виконання. На відміну від внутрішнього права, яке підтримується силою держави, міжнародне право значною мірою покладається на добровільне дотримання державами своїх зобов'язань. Але держави часто безкарно нехтують своїми міжнародно-правовими зобов'язаннями, підриваючи довіру та ефективність міжнародної правової системи. Сучасне міжнародне право також стикається з низкою інших нагальних проблем у XXI ст., включаючи зростаючу загрозу тероризму і транснаціональної злочинності, розповсюдження зброї масового знищення і зростаючий вплив зміни клімату.

Вирішення цих проблем вимагає узгоджених зусиль міжнародної спільноти щодо зміцнення та адаптації існуючої системи міжнародного права. Важливо також посилити механізми правозастосування міжнародного права – це може передбачати посилення ролі міжнародних організацій, таких як ООН та МКС, а також посилення співпраці та координації між державами для забезпечення дотримання міжнародно-правових зобов'язань. Існує потреба у тіснішій співпраці та координації між державами для вирішення спільних викликів та сприяння повазі до міжнародного права як-то, активізації дипломатичних зусиль, розширенні обміну інформацією та розвідувальними даними, а також розробці нових механізмів вирішення конфліктів і врегулювання спорів. Не менш важливо просувати культуру поваги до міжнародного права на внутрішньому рівні, тобто, включення міжнародно-правових норм у національні правові системи, посилення ролі національних судів у забезпеченні дотримання міжнародного права, а також підвищення обізнаності та освіти громадськості про значимість міжнародного права.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. United Nations General Assembly. 2015. Transforming Our World: The 2030 Agenda for Sustainable Development, September 25, UN Doc. A/RES/70/1.
2. Daalder Ivo H. and James M. Lindsay. The Committee to Save the World Order: America's Allies Must Step Up as American Steps Down. *Foreign Affairs*. 2018. November/December. URL: <https://www.foreignaffairs.com/world/committee-save-world-order>.
3. Ali Ahmad Mustafa, Hassan Salam Abdullah, Mousa Kawar Mohammed. Challenges and Prospects of International Law in the 21st Century. Posted Date: 28 May 2024. DOI: 10.20944/preprints202405.1893.v1.

4. Мартинюк О.В., Гаврилюк С.В. Роль міжнародного права у підтримці загального миру та безпеки. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2023. № 10. С. 801–803. DOI: <https://doi.org/10.32782/2524-0374/2022-11/195>.
5. Abdullahi Abdulkarim, Idriss Garba Musa. The legitimacy of international law: challenges and the emerging issues. *Journal of Global Social Sciences*. *Journal of Global Social Sciences*. December. 2023. Volume 4. Number 16, 14-34 DOI: 10.58934/jgss.v4i16.217.
6. Буроменський М., Заєць А. Принцип верховенства права в міжнародному праві. Міжнародне право у світі динамічних змін: контури майбутнього міжнародного правопорядку: колект. монографія / наук. ред. В. Репецький, І. Земан, В. Гутник: Львів-Дрогобич, Коло, 2021. С. 11–32. 420 с. ISBN 978-617-642-582-3.
7. Мануїлова К.В., Гребенюк Д.О. Виклики сучасного міжнародного права: від публічного до приватного. *Юридичний науковий електронний журнал*. № 10/2023. С. 619–623. DOI: <https://doi.org/10.32782/2524-0374/2023-10/149>.
8. Faruk Kılavuz İhsan. Reclaiming Order: Why International Law Still Matters. Analysis. 9 April 2025. URL: <https://researchcentre.trtworld.com/analysis-2/reclaiming-order-why-international-law-still-matters/>.
9. Стрельцова Є.Д. Стрельцов Є.Л. Світовий правопорядок: міжнародна та національна регламентація. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2023. № 9 С. 520. DOI: <https://doi.org/10.32782/2524-0374/2023-9/127> http://lsey.org.ua/9_2023/127.pdf.
10. United Nations, July 20, 1998. Secretary General Says Establishment of International Criminal Court Is Gift of Hope to Future Generations, Press Release SG/SM/6643 L/2891. URL: www.un.org/press/en/1998/19980720.sgsm6643.html).